

Litteratur

Där möten äger rum. Om bönhusen i övre Norrland. Red. Daniel Lindmark. Artos & Norma bokförlag AB. Skellefteå 2023. 258 s. Ill. ISBN 978-91-7777-258-3. Bokrecension. Publiceras under licensen CC BY 4.0. © 2026 recensenten. – Book review. Published under the license CC BY 4.0. © 2026 the reviewer. DOI: <https://doi.org/10.69824/svlm.147.63560>

Inom det nordiska och tvärvetenskapliga forskarnätverket Nordveck, som undersöker religiösa väckelserörelser i Norden och som startade 1999, har historikern Daniel Lindmark i Umeå intagit en framträdande plats. Hans forskning har avsett övre Norrland som präglats av flera olika väckelserörelser alltsedan senare delen av 1800-talet. I den här recenserade antologin, som redigerats av Lindmark, står de många bönhusen och deras historia fram till nutid i fokus.

I de vidsträckta områdena i övre Norrland med stora avstånd till kyrkan blev bönhusen, som uppstod i stort sett i varje by, samlingsplatsen för religiösa men även profana aktiviteter. I flera byar kunde det förekomma mer än ett bönhus, som då företrädde olika religiösa riktningar. *Bönhus* är den vanligaste benämningen men ibland används termen *missionshus* eller *missionskyrka*. Antologin ingår som nummer 5 i skriftserien Religion i Norrland som utges av forskarnätverket REHN.

Författarna i antologin bygger på material som insamlats vid inventeringar som gjorts bland annat genom länsstyrelserna och läns museernas försorg i Västerbottens och Norrbottens län. Många protokoll i samband med byggnadsprocesserna är bevarade. Flera svar på frågelistan Kyrklig folklivsforskning vid Kyrkohistoriska arkivet vid Lunds universitet (LUKA), har lämnat värdefulla upplysningar om bönhusens religiösa funktion. Fotografen och författaren Sune Jonsson utförde en omfattande fotodokumentation av dessa bönhus medan de ännu var i bruk.

Under 1800-talet genomfördes de lekmanaledda samlingarna, som gick under namnet byaböner, i hemmen. Senare blev skolhusen, som inrättades under sent 1800-tal och kring sekelskiftet 1900, inte bara lokaler för undervisning utan även för religiösa och profana samlingar. De ägdes huvudsakligen av bygemenskapen och inte av de kyrkliga församlingarna. Bland annat julotta hölls i de nya skolhusen. Ambulerande lekmanapredikanter brukade medverka.

Nästa steg blev att bönhus byggdes. Höjdpunkten för detta inföll på 1920- och 1930-talen. Därefter skedde en successiv nedgång under 1940- och 1950-talen. De västlaestadianska bönhusen byggdes något senare och hade sin blomstringstid vid 1900-talets mitt.

I en del fall kunde skolor som byggts av bygemenskapen övergå till att bli bönhus, inte minst tillhörande Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS). Denna övergång till en religiös förening kunde ibland leda till diskussioner och konflikter mellan olika uppfattningar om äganderätten till bönhusen. Historikern Kjell Söderberg analyserar en sådan konflikt 1947 och 1951 gällande äganderätten till Jävre bönhus. Det byggdes 1922 av en bönhusförening med 58 medlemmar. Både 1947 och 1951 ville EFS:s ungdomsavdelning De Ungas Förbund (DUF) ta över äganderätten till bön-

huset. Bakgrunden var att det uppstått en väckelse på orten, men på grund av starkt motstånd inom bönhusföreningen kunde denna önskan inte förverkligas.

De nya bönhusen fick liksom tidigare skolhusen inte bara religiös utan även profan användning. Lindmark har utfört en specialstudie om detta av Östanbäckes bönhus där det finns ett rikt källmaterial bevarat. Icke-religiösa föreningar fick använda den mindre salen medan den större salen mestadels förbehölls religiösa sammankomster. Därmed skedde enligt Lindmark en sakralisering av den stora salen på ett sätt som inte förekommit tidigare. De nya bönhusen ägdes av en ekonomisk bönhusförening där alla bybor kunde teckna andelar och bli medlemmar.

På senare år har en avveckling skett av bönhusen genom att de till stor del övergått i privat ägo eller rivits. Idéhistorikern Stefan Delfgren har upprättat en digital karta kallad DigiBön,¹ över dessa bönhus i Luleå stift, som omfattar landskapen Västerbotten, Norrbotten och Lappland. Tanken är att med hjälp av denna karta fördjupa studiet av områdets religiösa geografi. Bönhusen är särskilt koncentrerade till kustlandet i övre Norrland och är mindre företrädna i det vidsträckt inlandet. EFS har sitt starkaste fäste i kustbyggena, medan laestadianska rörelser främst förekommer i den nordliga delen av stiftet. I Norrlands inland finns främst Pingströrelsen och Svenska Missionsförbundet.

För att bevara bönhusen som kulturarv byggnadsminnesförklarade länsstyrelsen i Västerbottens län bönhuset i Misenträsk 2016. Det byggdes 1936 och ligger i Jörns församling i Skellefteå kommun. Bakgrunden för uppförandet av detta bönhus var en väckelse som gick fram i Jörnbygden på 1930-talet.

Religionshistorikern Eva Hellman har koncentrerat sig på livet i nutida bönhus bland västlaestadianer som har sitt religiösa centrum i bönhuset i Gällivare. Idag fungerar bara två bönhus i området, nämligen i Gällivare och Dokkas. De övriga är rivna eller sålda. Den söndagliga mötesformen bland västlaestadianer kallas bön. Numera förvaltar lekmannapredikanterna även sakramenten dop och nattvard liksom nyckelmakten, som innebär att de kan uttala förlåtelse för människornas synder. Hellman har utfört intervjuer och deltagande observationer vid de religiösa sammankomsterna men inte gått in på församlingsmedlemmarnas trosföreställningar. Den yttre organisationsstrukturen har stått i centrum för hennes undersökning.

Kyrkohistorikern Daniel Strømmer har studerat missionshus i Nordmaling som varit en frikyrkorik kommun. Många av frikyrkorna var aktiva fram till 2000-talet, men därefter har en omfattande avveckling skett och ett stort antal missionshus avyttrats. En centralisering av verksamheten har ägt rum, vilket har medverkat till att många missionshus blivit överflödiga.

Denna antologi belyser på ett ingående sätt utvecklingen under 1900-talet och in på 2000-talet inom de många olika religiösa rörelserna som funnits i övre Norrland och som tidigare endast sparsamt blivit undersökta. En speciellt intressant aspekt avser den täta relationen mellan skola och religiösa föreningar samt kopplingen mellan religiösa och profana sammankomster i samma skol- eller bönhusbyggnad. Boken är lättillgängligt skriven och väl empiriskt förankrad både vad gäller arkivmaterial och fältundersökningar. Alla med intresse för religiöst liv under de senaste drygt hundra åren bör ha stor behållning av denna bok.

Anders Gustavsson

Institut för kultur, religion, Asia- og Midtøstenstudier

Universitetet i Oslo

anders.gustavsson@ikos.uio.no

¹ Webbadress: digibon.humlab.umu.se. Hämtad 2025-11-11.